

## СЕКЦІЯ 6

---

### ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ

*Керівник секції: завідувач кафедри конституційного права, к. ю. н.,  
доцент Д.С. Терлецький*

*Секретар секції: асистент кафедри конституційного права Ю.Д. Батан*

#### **ТЕРЛЕЦЬКИЙ ДМИТРО СЕРГІЙОВИЧ**

*Національний університет «Одеська юридична академія»,  
завідувач кафедри конституційного права,  
кандидат юридичних наук, доцент*

#### **ПРЕЗУМПЦІЯ КОНСТИТУЦІЙНОСТІ ПРАВОВИХ АКТІВ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ**

Верховенство права «як певна сума щільно переплечених між собою принципів, котрі разом творять ядро доктрини ... конституціоналізму» [1, с. 10], в основу якої покладено ідею обмеження свавільної влади держави [2, с. 626-628], зумовлює верховенство конституції, покликаной виступати нормативно-смысловим стрижнем цієї доктрини.

Наведене твердження потребує декількох важливих уточнень. По-перше, обмеження влади має на меті забезпечення **певного** соціального порядку, який забезпечує й уможливорює конституювання простору індивідуальної свободи особи серед іншого через встановлення підстав, порядку та меж втручання у цей простір з боку держави. Об'єктивною передумовою для цього є визнання державою самої наявності й цінності такого простору. За такого «*порядку свободи*», керуючись не примхами, а правилами, держава сприяє загальному добробуту, забезпечуючи ефективні структури для спільного захисту та безпеки. Конституційні рішення розширюють свободу для всіх заради ефективної держави [3, с. 14-15].

Змістовний наголос на обмеженні держави та здійснюваної нею влади дає підстави твердити про переважаючу негативну конотацію конституціоналізму та, якщо сягати глибше, – негативну конотацію, власно, держави [4, с. 2-6]. У відповідь можна вказати, що така позиція ґрунтується на сумнівній догмі причинно-наслідкового зв'язку між обмеженням й ослабленням держави. Інакше кажучи, обмеження держави неминує зумовлює її слабкість.

Вважаємо, що обмеження держави насправді робить її сильнішою і визначає її ефективність. Слідом за А. Шайо наголосимо, що вільні громадяни роблять державу сильнішою. І аби залишатися сильною держава потребує, аби її громадяни залишалися вільними [3, с. 14]. У той же час безпідставно сприймати конституціоналізм лише як доктрину обмеження, заперечуючи її установчий та координуючий потенціал. Конституціоналізм рівною мірою опікується творенням інституціональної структури, яка б сприяла ефективному функціонуванню держави, сильних й ефективних владних інституцій, які взаємодіють і водночас урівноважують одна одну.

Прикметно у цьому зв'язку, що прихильники і негативної, і позитивної конотації конституціоналізму визнають його багатоаспектність і, як наслідок, неприпустимість обмежувальної інтерпретації [3, с. 6; 4, с. 19]. На широкому підході, видається, акцентував увагу ще Макілвейн (*Mcilwain*) у своїй класичній розвідці «Конституціоналізм: давність й сучасність» [5, с. 115-136].

По-друге, конституція є похідною від конституціоналізму, тому її цінність детермінована не тими формальними властивостями, які за нею визнаються, а тим смисловим наповненням, який вона об'єктивує. Інакше це твердження може сформульоване як те, що змістовно конституція є конституцією лише тому, що відповідає вихідним очікуванням конституціоналізму [3, с. 23].

Загальною властивістю усіх конституцій, зважаючи на їхнє розмаїття, є здатність здійснювати регулятивний вплив на поведінку **усіх** без виключення учасників соціальної взаємодії. У певних випадках це досягається шляхом визначення вихідних й досить узагальнених засад такої взаємодії, в інших – через встановлення виразно чітких правил поведінки. У цьому сенсі конституція являє універсальний регулятор взаємовідносин і у вертикальному (індивід – держава), і у горизонтальному (індивід – індивід) вимірі.

Натомість верховенство конституції засвідчує загальну підпорядкованість праву, уособленому в конституції, в тому числі й будь-якої політичної влади, яка в такий спосіб набуває легітимності і який через це коряться люди. З цієї причини верховенство конституції передбачає її верховенство й щодо (зокрема або насамперед) парламенту і, як наслідок, – вищу юридичну силу щодо усіх «*підконституційних*» правових актів, які створюються парламентом [6, с. 1].

У такій інтерпретації верховенство конституції сприймається як антипод верховенства парламенту, хоча йдеться скоріш про протиставлення юридичного конституціоналізму – політичному [7, с. 143-144]. Попри очевидну різницю в підходах до вирішення одних і тих самих завдань, цілком безпідставно сприймати верховенство парламенту як всюдозволеність або тим більше свавілля здійснюваної ним влади. Верховенство парламенту або діє разом із верховенством права та розподілом влади або не діє зовсім [8, с. 40], парадоксальним свідченням чого є рішення Палати лордів Сполученого Королівства у справі «Джексон проти Генерального прокурора» 2005 року [9].

Наведені міркування, вважаємо, закладають теоретико-методологічну основу для осмислення презумпції конституційності правових актів, яка *expressis verbis* не визначена Конституцією України, але зумовлена її загальним змістом та юридичними властивостями.

Так, відповідно повноваженнями постановляти рішення з ефектом *erga omnes* щодо (не)конституційності правових актів наділений лише Конституційний Суд України (ч. 1 ст. 150; ст. 151-1; ст. 151-2). Суди системи судоустрою відповідно до положень процесуального законодавства (ч. 6 ст. 11 ГПК України; ч. 4 ст. 7 КАС України; ч. 6 ст. 10 ЦПК України) шляхом встановлення суперечності Конституції України правових актів, які підлягають застосуванню у справі, вправі постановляти рішення про неконституційність, які мають ефект *inter partes* (виключення становлять кримінальне провадження та провадження у справах про адміністративні правопорушення). В останньому випадку суд системи судоустрою має ініціювати внесення до Конституційного Суду України конституційного подання у зв'язку із встановленою суперечністю Конституції України при вирішенні конкретної судової справи. У такий спосіб Конституцією України та процесуальним законодавством встановлено спростовну презумпцію конституційності правових актів.

Водночас було б очевидним спрощенням зводити зміст презумпції конституційності лише до припущення про наявність юридичного факту – відповідності Конституції України як Основному Закону – яке може бути спростоване компетентним органом державної влади. З наведених міркувань теза, за якою «презумпція конституційності нормативно-правових актів має сприйматися лише як важіль стримування (самостримування) Конституційного Суду України від надмірної формалізації при визнанні правових норм неконституційними», видається неприйнятною як у матеріальному, так і суто процесуальному значенні [10, с. 101].

Зумовлена найвищою юридичною силою Конституції України і прямою дією її норм, презумпція конституційності насамперед визначає узгоджувальне тлумачення [11, с. 71-95; 12, с. 41-57] усіх інших, «підконституційних», правових актів. В цьому аспекті презумпція конституційності являє сукупність прийомів й способів інтерпретації, спрямованих на те, аби серед різноманіття змістовних значень певного правового припису обрати те значення, яке найбільшою мірою відповідає та узгоджується із конституцією. І лише як винятковий й екстраординарний засіб, у разі явного й очевидного протиріччя, яке не може бути жодним чином узгоджене із конституцією, – встановити його невідповідність конституції.

Натомість у суто процесуальному значенні застосування презумпції конституційності не обмежене лише юрисдикційною діяльністю Конституційного Суду України і поширюється й на діяльність судів системи судоустрою, які здійснюючи правосуддя, керуються верховенством права і шляхом встановлення суперечності Конституції України правових актів, які підлягають застосуванню у справі, вправі постановляти рішення про неконституційність, які мають ефект *inter partes*. Запере-

чення цього видається нам запереченням навіть не стільки положень ст. 8 та ч. 1 ст. 129 Конституції України у їх системному взаємозв'язку, скільки принципової ролі судової влади в забезпеченні верховенства права як складника доктрини конституціоналізму.

### **Список використаної літератури:**

1. Аллан Т.Р.С. Конституційна справедливість. Ліберальна теорія верховенства права / пер. з англ. К. : Києво-Могилянська академія, 2008. 389 с.
2. Sweet AS, 'Constitutionalism, Legal Pluralism and International Rights' (2009) 16(2) Indiana Journal of Global Legal Studies 621-645.
3. Sajó A, Uitz R, The Constitution of Freedom: An Introduction to Legal Constitutionalism (OUP Oxford 2017).
4. Barber NW, The Principles of Constitutionalism (OUP Oxford 2018).
5. McIlwain CH, Constitutionalism: Ancient and Modern (Liberty Fund, Inc.; Revised edition 2010).
6. Limbach J, 'The Concept of the Supremacy of the Constitution' (2001) 64(1) The Modern Law Review 1-10.
7. Bellamy R, Political Constitutionalism: A Republican Defence of the Constitutionality of Democracy (CUP Cambridge 2007).
8. Элефтериадес П. Парламентский суверенитет и конституция. *Право*. 2012. № 3. С. 29-55.
9. Jackson & Oth. v Her Majesty's Attorney General [2005] UKHL 56 (13 October 2005).
10. Гринюк Р., Багрій О. До питання про доцільність визнання презумпції конституційності нормативно-правових актів у контексті забезпечення верховенства Конституції України. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 4. С. 92-102.
11. Shaman JM, Constitutional Interpretation: Illusion and Reality (Praeger, 2000).
12. Kokott J, The Burden of Proof in Comparative and International Human Rights (Springer 1998).

**Ключові слова:** верховенство права, конституціоналізм, верховенство конституції, презумпція конституційності, конституційний контроль.

**Ключевые слова:** верховенство права, конституционализм, верховенство конституции, презумпция конституционности, конституционный контроль.

**Key words:** rule of law, constitutionalism, supremacy of constitution, presumption of constitutionality, constitutional review.